

Тарас Вайда

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Одеса, Україна

Олександр Скрипка

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна

**ГУМАНІТАРНЕ РОЗМІНУВАННЯ ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВОРОГА
ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ЯК ПЕРШОЧЕРГОВЕ ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІСЛЯ ДЕОКУПАЦІЇ РЕГІОНІВ**

Актуальність проблеми. На прикладі звільнених окремих регіонів України від російських загарбників (Херсонська, Миколаївська, Київська, Харківська, Чернігівська та ін. області), можна констатувати, що війська окупантів під час тимчасового захоплення ними цих територій зазвичай мінують рубежі оборони, підступи до військових об'єктів, навколишню місцевість біля складів боєприпасів та баз паливно-мастильних матеріалів тощо.

При відступі диверсійно-розвідувальні групи супротивника та його спеціальні військові підрозділи також зазвичай мінують існуючі транспортні комунікації (автодороги, залізниці), придатні ділянки для можливого переміщення військових підрозділів ЗСУ (польові дороги, стежки, річки тощо), зручні місця для вірогідної зупинки та зосередження військ і техніки, інженерні споруди (мости, тунелі, греблі), промислові підприємства, об'єкти паливопостачання (склади та паливні пункти, трубопроводи, АЗС тощо), об'єкти електропостачання (ЛЕП, трансформаторні підстанції тощо), інфраструктуру зв'язку (телевізійні та радіовишки, супутникові антени, кабельні канали та ін.), енергогенеруючі об'єкти (гідроелектростанції, теплоелектростанції, водопостачання) та ін., тим самим створюючи перешкоди як для оперативного переслідування українськими військами окупантів країни-агресора, так і спричиняючи додаткові відтерміновані ураження цивільного населення, сповільнюючи відновлення на звільнених територіях нормального життя (повернення населення, ведення землеробства, розвиток рекреації тощо) [1, с. 4].

Під розмінуванням (гуманітарним розмінуванням) нами розуміється у відповідності до визначення цього терміну в Законі України «Про протимінну діяльність в Україні» «комплекс планових заходів, що проводяться з метою ліквідації небезпеки, пов'язаної з мінами і вибухонебезпечними предметами, та включають нетехнічне та технічне обстеження, маркування і складання карт території, очищення забрудненої території, підготовку документації після

розмінування, надання інформації щодо протимінної діяльності та передачу очищеної території» [2]. До проведення розмінування (гуманітарного розмінування) залучаються фахівці з розмінування операторів протимінної діяльності – уповноважених підрозділів центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, у тому числі міжнародних та іноземних, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності.

Знешкодження вибухонебезпечних предметів передбачає спеціальні дії щодо блокування або нейтралізації виконавчих механізмів підричників цього предмета (вилучення з нього підричників, вилучення вибухонебезпечного предмета з місця встановлення), котрі спрямовані на приведення вибухонебезпечного предмета у безпечний стан, що виключає можливість його ненавмисного вибуху. Як окремий процес гуманітарного розмінування слід розглядувати *знищення вибухонебезпечного предмета* – переведення вибухонебезпечного предмета у недієздатний (безпечний) стан шляхом підриву, спалювання, механічного чи іншого повного або часткового руйнування з обов'язковим дотриманням вимог протимінної діяльності та запобіганням і мінімізацією негативних для населення, інфраструктури та довкілля наслідків [там само].

Вибухонебезпечні предмети можуть мати різне призначення, різноманітну форму, принцип дії тощо. У загальному випадку – це вибухові матеріали промислового призначення та саморобного виготовлення, боєприпаси, що містять вибухові речовини, а також біологічні та хімічні речовини: бомби і боєголовки; керовані і балістичні ракети; артилерійські, мінометні, ракетні боєприпаси і боєприпаси до стрілецької зброї; усі міни, торпеди і глибинні бомби; піротехнічні вироби військового та спеціального призначення; касетні бомби і касети; електричні вибухові пристрої; саморобні вибухові пристрої та інші предмети, що є вибухонебезпечними за своєю природою [2].

У зв'язку із тим, що найбільш розповсюджені випадки пошкодження транспортних засобів та людських жертв серед цивільного населення часто пов'язані з мінами (самовільне користуванням нерозмінованою місцевістю), розглянемо більш детально особливості гуманітарного розмінування звільнених від окупантів територій України як першочергового завдання по відновлення на них життєдіяльності громадян.

Результати дослідження. Для пошуку мін при гуманітарному розмінуванні звільненої території необхідно уважно оглядати місцевість і окремі об'єкти, звертати увагу на наступні характерні ознаки встановлення мінно-вибухових пристроїв та мінних полів:

- 1) позначення і огороження мін та мінних полів;
- 2) невеликі горбки на поверхні або, навпаки, осідання ґрунту, плями зміненого кольору трави і рослинності (їх вигорання, пересихання, пожовтіння тощо), незамасковані частини мін на поверхні;

3) натягнуті над поверхнею шнури або дроти;

4) неприбрана земля після встановлення мін, покинута упаковка та залишені етикетки від мін і детонаторів, забутий інструмент чи приладдя для мінування, шнури, дроти, ізоляційна стрічка, скотч, хомути, кілочки та ін.;

5) частини порожніх касет, гільзи, кришки, блоки датчиків та ін. деталі мін дистанційної установки;

б) на дорогах та стежках гілки, що низько звисають, неприродно вигнуті і похилені стовбури молодих дерев, пошкоджені стовбури та гілки багаторічних дерев та інші предмети на дорозі, дошки чи колоди на обходах складних ділянок руху;

б) для нестандартного встановлення мін і вибухових пристроїв можуть бути використані розтяжки, встановлені на різній висоті і в кілька рядів, розтяжки з петлями, з гачками, розтяжки, що спрацьовують при перерізанні, натискні датчики у вигляді дощок і колод;

7) при встановленні мін-пасток для привернення уваги і зацікавлення особи (місцевого жителя, дітей, власників землі тощо – уточнено нами) часто використовують різні предмети, наприклад зброю, боєприпаси, елементи спорядження, цінні речі, дитячі іграшки [1, с. 4].

Як приклад порушення вибухонебезпеки можна навести небезпечну ситуацію в м. Ізюмі (Харківська область, 3 лютого 2023 року), коли семеро підлітків (трое хлопців та четверо дівчат) 14-17 років знайшли близько 20:00 год фрагмент протипіхотної міни «Пелюстка», котрий здетонував (один з підлітків підняв його із землі та жартома кинув поруч із шістьма іншими його товаришами) [3]. Внаслідок вибуху усі семеро дітей отримали осколкові поранення. Їхній стан задовільний. Проте п'ятеро з них все ж були госпіталізовані до Ізюмської лікарні. Наразі їх життю загрози немає. В цілому, згідно чинного вітчизняного законодавством, постраждали від вибухонебезпечних предметів особи (*далі* – постраждали особи) – це окремі особи або групи осіб, які зазнали фізичних і психологічних травм, фінансових втрат або законні права та інтереси яких були порушені використанням та (або) наявністю вибухонебезпечних предметів чи діями/бездіяльністю відповідальних осіб, або члени сімей осіб, загиблих від вибухонебезпечних предметів [2].

Забруднена територія (в контексті піднятої нами проблеми вибухонебезпеки – будь-яка територія (акваторія), що містить вибухонебезпечні предмети – *уточнено нами*) може бути насичена різними вибухонебезпечними предметами, серед котрих найбільш поширеними внаслідок активного застосування під час війни є міни. Різні види мін, а також пристрої для підривання (в тому числі для детонації мін), вибухові пристрої за принципом дії можна систематизувати в такі групи (типи), як:

– *протипіхотні міни*: 1) натискна фугасна (ПМД-6, ПМД-6М; ПМН, ПМН-2, ПМН-4; ПФМ-1, ПФМ-1С); 2) натяжна осколкова (ПОМЗ-2, ПОМЗ-2М; ПОМ-2, ПОМ-2Р; МІБ); 3) натяжна чи керована вистрибуюча осколкова (ОЗМ-72; ПОБ); 4) натяжна чи керована спрямована осколкова (МОН-50, МОН-90, МОН-100, МОН-200); 5) сейсмічна вистрибуюча осколкова (ПОМ-3);

– *пристрої для підривання мін, гранат*: 1) пристрій керування підриванням по черзі п'яти мін типу МОН, ОЗМ, ПОБ або ін. на відстані до 20 м; 2) мінний пристрій підривання бойової частини гранати Ф-1, РГО та ін.;

– *протитанкові міни*: 1) натискні чи керована фугасна протигусенична (ТМ-57); 2) натискна фугасна протигусенична (ТМ-62, ТМ-62М, ТМ-62П, ТМ-62ПЗ, ТМ-62Д; ПТМ-1, ПТМ-1Г); 3) контактна чи керована кумулятивна протиднищева (ТМК-2); 4) індукційна кумулятивна протиднищева (ТМ-72, ТМ-89, ПТМ-3, ПТМ-4, ПТМ-4Р); 5) інфрачервона, натяжна чи керована кумулятивна протибортова (ТМ-83);

– *протидесантні міни*: 1) протидесантна донна фугасна (ПДМ-1М); 2) протидесантна плаваюча якірна фугасна (ЯРМ);

– *міни-сюрпризи та пастки*: 1) фугасні міни розвантажувальної дії (МС-3; МЛ-7); 2) таймерна, похилої або вібраційної дії фугасна (МС-4);

– *об'єктні міни*: 1) таймерна прилипаючі фугасна (МПМ; СПМ); 2) таймерна незнімна прилипаючі фугасна (БПМ, УПМ); 3) таймерна запалювальна (ЗМГ); 4) таймерна фугасна запалювальна (ВЗЗ-2).

– *нестандартні вибухові пристрої*: 1) протипіхотні гранати, гранатометні заряди, мінометні міни, артилерійські снаряди в якості мін-розтяжок (натяжні осколково-фугасні міни з детонатором від гранати); 2) протипіхотні гранати в якості мін-пасток (осколково-фугасні міни розвантажувальної дії); 3) протипіхотні гранати в якості мін уповільненої дії (таймерна міна осколково-фугасної дії);

– *саморобні вибухові пристрої*: 1) контактні (тип 1), 2) безконтактні (тип 2), 3) таймерні (тип 3) чи 4) радіокеровані (тип 4) міни осколково-фугасної дії [1].

Розглянемо для прикладу основні характеристики протипіхотної міни ПФМ-1 і ПФМ-1С (рос. «Лепесток», заборонена Оттавською конвенцією). Цей вибухонебезпечний пристрій виготовляються у зеленому, коричневому чи бежевому пластмасовому витягнутому корпусі, який складається з плоского балона і крила. Встановлюється на поверхню землі/об'єкта з касет засобами дистанційного мінування та реактивних систем залпового вогню (РСЗВ – далі) або авіацією [1, с. 16] (див. фото 1).

Рис. 1 Протипіхотна міна «Пелюстка»: а) промисловий зразок міни; б) міна в польових умовах; в) балон міни; г) міна з механізмом самоліквідації; д) наземний засіб для дистанційного мінування

Тактико-технічні характеристики протипіхотних мін ПФМ-1 і ПФМ-1С наведено в табл. 1 (1, с. 16).

Таблиця 1

Тактико-технічні характеристики протипіхотних мін ПФМ-1 і ПФМ-1С

Тип	Натискна фугасна міна
Зусилля спрацювання	5-25 кг
Датчик цілі	Корпус (балон) 5x5,5 см
Вага міни	0,08 кг
Дія	Пошкодження або ампутація кінцівки
Виявлення	Візуально, щуп, міношукач
При виявленні	Не наближатися, помітити, обійти
Знешкодження	Не знешкоджується
Самоліквідація	Тільки для мін з позначенням на крилі «С», самовільно через 1-40 годин після установки (час самоліквідації залежить від температури навколишнього повітря).
Знищення	З автоматичної зброї, з укриття з відстані більше 30 м

Міна може встановлюватися у ґрунт тільки засобами дистанційного мінування – наземними чи повітряними (рис. 1, д). Показовою ефективністю дистанційного мінування з повітря є система ВСМ-1, яку встановлюють на вертоліт Мі-8Т Збройних сил РФ. Мінне поле з 8352 шт. ПФМ-1 довжиною 2000 метрів гелікоптер встановлює за 1 хвилину. РСЗВ 9К57 «Ураган» як засіб доставки використовує ракети, кожна з яких містить 12 касет з 312 мінами. 16 ракет комплексу «закидають» за один залп 4992 міни.

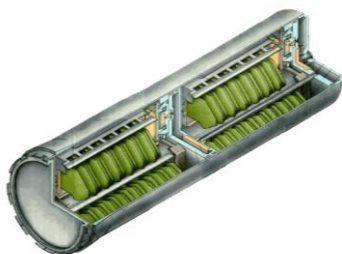

Рис. 2 Касета для дистанційного мінування (модифікації касети КСФ-1; КСФ-1С; КСФ-1С-0,5; КСФ-1С-0,5СК можуть містити від 36 до 72 одиниць мін

Штурмовик Су-25 піднімає у повітря 7488 мін, фронтний бомбардувальник Су-24 – 8376 мін.

Ураження людини при вибуху міни завдається за рахунок руйнування нижньої частини ноги. Вибух проводиться в момент наступання ногою на датчик цілі (датчиком цілі є частина міни, протилежна крилу-стабілізатору). У даний час випуск припинено.

Міна широко застосовувалася в Афганській війні. Через незвичну форму пластикового корпусу діти нерідко сприймали міну як іграшку й отримували серйозні поранення або гинули. Завдяки антирадянській пропаганді серед афганського населення набула поширення теорія, що ПФМ-1 була спеціально спроектована, щоб приваблювати дітей, насправді форма міни просто обумовлена аеродинамікою.

Наведені характеристики міни цього типу свідчать, що не дивлячись на її малу вагу (80 г), при незначному зусиллі внаслідок натискування вона може спрацювати і спричинити значні пошкодження або призвести до ампутації кінцівки людини. Оскільки її неможливо самостійно знешкодити, то не слід наближатися до неї, помітити це небезпечне місце і обійти.

Під час війни на півдні та сході України російські війська використовують ці міни для створення мінних полів. 29 листопада 2020 року українськими військовими була помічена розвідувально-диверсійна група супротивника неподалік Луганського. Коригування під час заходу розвідувально-диверсійної групи до українських позицій відбувалось із використанням БПЛА «Гранат-1». Злагодженими діями українських військових було зірвано намагання ворожих диверсантів провести мінування позицій українських військ та відмовитися в подальшому від виконання диверсійних заходів. Після вогневого контакту противник відійшов [4; 5]. Під час огляду шляху відступу ворожої ДРГ було виявлено засоби мінування російського виробництва, зокрема три МОН-50 та споряджений касетний контейнер типу КСФ-1 з мінами типу ПФМ-1, які заборонені Женевською конвенцією.

26 лютого 2022 року, росіяни під час атаки на Харків використали касетні бомби із забороненими цією ж конвенцією мінами «Лепесток» [6]. За інформацією

місцевого депутата 25 травня 2022 року окупантами проведено обстріли касетними снарядами з мінами села Нововоскресенське у Нововоронцовському районі Херсонської області [7].

Наприкінці липня 2022 року з окупованих міст України стали надходити повідомлення про розкидані на вулицях міни ПФМ-1С. Збройними силами Російської Федерації було встановлено близько 600 одиниць мін ПФМ-1С на вулицях тимчасово окупованого Донецька. На деяких місцях виявлення мін також залишаються частини від контейнерів для мін ПФМ-1С. Міноборони Великої Британії звинуватило Росію в застосуванні ПФМ-1 і ПФМ-1С в Донецьку і Краматорську.

Фото 1 Потерпілий від вибухової дії міни «Пелюстка» в лікарні

При отриманні тілесних ушкоджень необхідно оперативно надавати потерпілому домедичну допомогу, зупинити критичну кровотечу, а також викликати бригаду фахівців підрозділу екстреної медицини (спецавтомобіль швидкої допомоги) [8; 9].

Також важливою умовою для забезпечення населення на деокупованих територіях є грамотна та цілеспрямована агітаційно-просвітницька робота ЗМІ, державних установ щодо незастосування протипіхотних мін –

заходи у сфері протимінної діяльності, спрямовані на заклик до заборони використання протипіхотних мін та зміну суспільної думки у відношенні до принципів гуманності.

Висновки. Провівши аналіз спеціальної літератури з піднятої проблеми можемо зробити деякі узагальнення.

1. Протимінна діяльність займає провідне місце на початкових етапах відновлення життєдіяльності на деокупованих територіях, під котрою розуміються комплексні заходи, що проводяться з метою забезпечення національної безпеки та спрямовані на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя та діяльність населення.

2. Правоохоронцям, зокрема, фахівцям вибухотехнічної служби Національної поліції України (піротехніками ДСНС України) необхідно наполегливо проводити роз'яснювальну роботу серед місцевих жителів після звільнення місцевості їх постійного проживання від ворога, зокрема, південних та східних регіонів України, що на деокупованих територіях існує високий рівень мінної небезпеки.

3. Різні види мін, а також пристрої для підривання (в тому числі для здетонування мін), вибухові пристрої за принципом дії можна систематизувати в такі групи (типи), як: 1) протипіхотні міни: а) натискна фугасна; б) натяжна осколкова; в) натяжна чи керована вистрибуюча осколкова; г) натяжна чи керована спрямована осколкова; д) сейсмічна вистрибуюча осколкова); 2) пристрої для

підривання мін, гранат: а) пристрій керування підриванням по черзі п'яти мін типу МОН, ОЗМ, ПОБ або ін. на відстані до 20 м; б) мінний пристрій підривання бойової частини гранати Ф-1, РГО та ін.; 3) протитанкові міни: а) натискні чи керована фугасна протигусенична; б) натискна фугасна протигусенична; в) контактна чи керована кумулятивна протиднищева; г) індукційна кумулятивна протиднищева; д) інфрачервона, натяжна чи керована кумулятивна протибортова; 4) протидесантні міни: а) протидесантна донна фугасна; б) протидесантна плаваюча якірна фугасна; 5) міни-сюрпризи та пастки: а) фугасні міни розвантажувальної дії; б) таймерна, похилої або вібраційної дії фугасна; 6) об'єктні міни: а) таймерна прилипаючи фугасна; б) таймерна незнімна прилипаючи фугасна; в) таймерна запалювальна; г) таймерна фугасна запалювальна; 7) нестандартні вибухові пристрої: а) протипіхотні гранати, гранатометні заряди, мінометні міни, артилерійські снаряди в якості мін-розтяжок (натяжні осколково-фугасні міни з детонатором від гранати); б) протипіхотні гранати в якості мін-пасток (осколково-фугасні міни розвантажувальної дії); в) протипіхотні гранати в якості мін уповільненої дії (таймерна міна осколково-фугасної дії); 8) саморобні вибухові пристрої: а) контактні (тип 1), б) безконтактні (тип 2), в) таймерні (тип 3) чи г) радіокеровані (тип 4) міни осколково-фугасної дії).

4. Будь-якій особі з метою забезпечення власної безпеки у разі виявлення нею підозрілих предметів у жодному разі не можна їх брати до рук. Необережне або недбале поводження з мінами може спричинити дуже небезпечні для життя і здоров'я людини наслідки. Проведення гуманітарного розмінування є пріоритетом діяльності фахівці з розмінування – фізичних осіб, які володіють спеціальними знаннями і навичками та мають відповідну кваліфікацію щодо проведення робіт з розмінування.

5. Для оперативного знешкодження виявлених вибухових пристроїв особі, котра їх виявила, необхідно негайно повідомити про таку знахідку спеціалістів ДСНС та/або поліцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дерігін Д.В. Обережно, міни! : пам'ятка-довідник. Київ, 2016. 52 с.
2. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 6 грудня 2018 року № 2642-VIII (із змінами станом на 01.01.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-viii#Text> (дата звернення: 20.02.2023).
3. Несчетна С. «Пелюстка» здетонувала: в Ізюмі підліток жартома кинув фрагмент протипіхотної міни у шістьох друзів. URL: <https://tsn.ua/ato/pelyustka-zdetonuvala-v-izyumi-pidlitok-zhartoma-kinuv-fragment-protipihotnoyi-mini-u-kompaniyu-druziv-2257735.html> (дата звернення: 12.02.2023).
4. ПФМ-1. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%A4%D0%9C-1> (дата звернення: 21.02.2023).

5. [Сьогодні, 29 листопада 2020 року, російсько-окупаційні війська підступно порушили домовленості, досягнуті 22 липня 2020 року...](#) [Архівовано 29 листопада 2020 у [Wayback Machine](#)] // *Facebook*, 29.11.2020.
6. [Росіяни використали в Харкові заборонені касетні бомби](#) [Архівовано 26 лютого 2022 у [Wayback Machine](#).], *захід.net*, 26 лютого 2022.
7. [На Херсонщині військові РФ обстріляли села Нововоскресенське та Дудчани.](#) *Суспільне Новини*. 26 травня 2022.
8. Вайда Т.С. Долікарська допомога: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 874 с.
9. Вайда Т.С. Пам'ятка працівникові Національної поліції з надання домедичної допомоги: практич. посіб. для курсантів, студентів, слухачів ЗВО МВС України та працівників підрозділів Нац. поліції. Херсон: Олді-плюс, 2020. 56 с.